

Aleksandar Jokić

*VOLZER BRANI GAZU: O NEUPOTREBLJIVOSTI
„PROPORCIONALNOSTI” PRI RAZMATRANJU NAPADA
IZRAELA NA GAZU*

Normativni termini kao što su „ispravno“, „neispravno“, „dopustivo“, „nedopustivo“, „pravedno“, „nepravedno“, itd. mogu se upotrebljavati za izražavanje moralnih, pravnih i političkih sudova. Tako se može tvrditi da je neverstvo (moralno) neispravno, da je abortus u određenoj oblasti (pravno) dopustiv ili da je odluka da se izgradi zajednička grobnica za žrtve i zločince masakra u Drugom svetskom ratu (politički) neispravna. Dakle, postoje najmanje tri različita normativna poretka, moralni, pravni i politički, koji se u svim okolnostima u kojima se upotrebljavaju normativni termini moraju jasno razdvajati. Često su moralno neispravne prakse, poput robovlasništva, zakonite, kao što je donedavno bio slučaj u Sjedinjenim Američkim Državama; u drugim slučajevima, ono što je nesumnjivo moralno neispravno, poput neverstva, u mnogim jurisdikcijama nije pravno zabranjeno; a opet u nekim drugim slučajevima, politika može dovesti do toga da se kako moralna tako i pravna pitanja zanemare, što je moguće pokazati na primeru administracije Džordža V. Buša [George W. Bush] povodom odobravanja i upražnjavanja torture.

U idealnom slučaju, ova tri normativna poretka bila bi tako organizovana da moralni poredak ima najširi opseg i obuhvata preostala dva poretka, pravni i politički, dok bi pravni poredak bio širi od političkog. Ovo bi učinilo svaki (relevantni) zakon moralnim i svaku političku odluku zakonitom i moralnom. Svako, stvarni život se umnogome razlikuje od ovoga, delom upravo zbog opisanog ideala prema kojem je moralno promišljanje relevantno u odlučivanju o tome koji propisi treba da konstituišu pozitivno pravo ili u kom političkom pravcu delovanja treba poći. Uprkos takvoj relevantnosti morala za druga dva normativna poretka, veoma je važno da se ova tri poretka uvek drže razdvojenim. Zapravo, nastojanje da se izbegne poistovećivanje ili brkanje ovih normativnih poredaka obeležje je ozbiljne i odgovorne učenosti ili diskursa o normativnim pitanjima uopšte. Suviše često normativne rasprave ne uspevaju da zadovolje ovaj osnovni zahtev. Upravo je

to slučaj i sa skorašnjom raspravom Majkla Volzera [Michael Walzer] o proporcionalnosti.¹

Već u prvom pasusu Volzer meša moralni i pravni poredak, možda čak i politički. Neposredno nakon tvrdnje da je „disproporcionalno“ omiljeni kritički termin učesnika u raspravama o *moralnosti* rata, Volzer optužuje te iste (neidentifikovane) pojedince da ne znaju šta taj termin znači u međunarodnom pravu. Da li Volzer tvrdi da pre nego što formulišemo moralni sud pomoću termina „disproporcionalno“ moramo biti sigurni da ga koristimo u istom onom smislu u kojem se ovaj termin upotrebljava u međunarodnom pravu? Zar je nemoguće da određena praksa bude disproporcionalna na način koji je možda u skladu sa moralnim sudom da je ta praksa neispravna, a da se taj sud istovremeno ne svodi na pravnu tvrdnju da je ta praksa zabranjena međunarodnim pravom? Suprotno onome što Volzer naizgled tvrdi, ovo se čini sasvim mogućim. Da sve bude još gore, Volzer svojim protivnicima upućuje sledeću oštru optužbu, da „oni ne shvataju da se [„disproporcionalno“] koristilo mnogo češće za opravdavanje nego za kritikovanje onoga što mi možda smatramo preteranim nasiljem“. Šta Volzer ima na umu kada govori o onima koji koriste reč „disproporcionalno“ kako bi „opravdali“ preterano nasilje? Da li je opravdanje koje podrazumeva moralno, pravno ili prosto političko? Bojim se da je jedino značenje koje se može pripisati „opravdanju“ u ovom kontekstu političko – jer je ono što se čini predmetom opravdanja izvesna politička strategija koja se tiče upotrebe preteranog nasilja – što upotpunjuje Volzerovu pojmovnu papazjaniju brkanjem sva tri normativna poretka već u prve tri rečenice.

Volzer, sa osetnim nipodaštavanjem svojih čitalaca, izjavljuje da u pogledu rata (verovatno pravno govoreći) „proporcionalnost ne znači 'milo za drago“ i da se „pravilo 'čist račun, duga ljubav' ovde ne primenjuje“. On povezuje proporcionalnost sa činjenicom da je rat uvek svrhovita aktivnost i navodi primere odgovarajućih ciljeva: „pobediti naciste, zaustaviti domino-efekat, spasiti Kuvajt, uništiti iračko oružje za masivno uništenje“. Međutim, ovi primeri ne mogu biti relevantni za pitanja proporcionalnosti, pošto se prevashodno odnose na (političke) odluke o pokretanju rata – u najboljem slučaju u pitanju je *jus ad bellum* – a ne na način vođenja rata – regulisan putem *jus in bello* – gde je proporcionalnost relevantna. (Ovde imam u vidu stav Brajana Orenda² [Brian Orend] o uključivanju proporcionalnosti među pravila *jus ad bellum*, koji će biti odbačen u nastavku teksta na osnovu argumenta da bi to vodilo dekriminalizaciji agresije.) Stoga, kada Antonio Kaseze [Antonio Cassese], na primer, procenjuje agresiju NATO-a 1999. godine protiv Jugoslavije kao „protivpravnu u okvirima međunarodnog prava“, ali prema

1 Michael Walzer, "On Proportionality: How much is too much in war?", *The New Republic* 8. Januar 2009, pristup tekstu na internetu: <http://www.tnr.com/article/politics/proportionality>.

2 Brian Orend, "War", *Stanford Encyclopedia of Philosophy*; videti na internet adresi: <http://plato.stanford.edu/entries/war/>.

sopstvenom „etičkom stanovištu smatra da je pribegavanje oružanoj sili bilo opravdano“³, njegov se sud, iako eksplicitno meša normativne poretke, tiče nesumnjivo odluke NATO država (predvođenih Sjedinjenim Američkim Državama) da pokrenu rat protiv Jugoslavije, što nije sprečilo čak ni one koji su se u ovome složili sa Kasezeom da kritikuju NATO zbog načina na koji je vodio taj rat. Na primer, iako se u velikoj meri slagao sa Kasezeom u pogledu odluke NATO-a da pokrene rat, Ričard Falk [Richard Falk] ukazuje na pojam proporcionalnosti kada se bavi pitanjem ratovanja koje je bilo „sprovedeno na način koji je bezrazložno uzrokovao civilne žrtve Kosovara i Srba, dok je minimiziran rizik od smrti i povreda na strani NATO-a“.⁴

Volzer piše kao da se proporcionalnost primenjuje kako na pitanja koja se odnose na (političke) odluke za pokretanje rata tako i na pitanja posebnih dejstava u ratu. Međutim, kada se razmatraju pitanja pravne opravdanosti pokretanja rata, proporcionalnost nije ni od kakve važnosti. Normativni status rata sasvim jednostavno zavisi samo od toga da li smo suočeni sa agresijom ili ratom iz samoodbrane. Agresija predstavlja vrhovni zločin u okvirima međunarodnog prava, dok je samoodbrana jedini pravno sankcionisani razlog (zajedno sa primenama poglavlja VII Povelje Ujedinjenih nacija) za ulazak u rat. Upravo je ovo razlog zašto pristalice NATO agresije iz 1999. godine, poput Kasezea, Falka i mnogih drugih, nisu imale drugog izbora nego da okarakterišu taj rat kao protivpravan. Istina je da su ovi autori, čim su ustanovili pomenutu protivpravnost, požurili da objave da to ni u kom slučaju ne predstavlja razlog da se osudi odluka NATO-a da pokrene rat protiv Jugoslavije. Upravo suprotno, u trenutku kada su taj događaj ispravno pravno odredili, oni su napustili pravni normativni poredak smatrajući ga navodno irelevantnim i proglasili NATO agresiju „opravdanom“, „neophodnom“ i „legitimnom“. Ovakav pristup normativnom statusu ratova – koji može biti nazvan doktrinom „protivpravnog, ali dobrog“ – jeste izopačenje postojećeg međunarodnog prava, koje zloslutno preti da odvede u dekriminalizaciju agresije (u slučajevima „moralno“ privilegovanih napadača i „izopačenih“ protivnika).

Volzerov pristup proporcionalnosti, koji se može primeniti kako na odluke za pokretanje rata tako i na posebna ratna dejstva, umesto samo na potonje (kako bi trebalo da bude), ima iste opasne posledice (u principu) po dekriminalizaciju agresije. Iako se čini da Volzer želi da u celosti napusti pojmovni aparat proporcionalnosti, diskreditujući upotrebe termina „disproporcionalno“, kroz raspravu o pro-

3 Antonio Cassese, "Ex iniuria ius oritur: Are We Moving towards International Legitimation of Forcible Humanitarian Countermeasures in the World Community?", *European Journal of International Law* Vol. 10, No.1, str. 25; tekst se može preuzeti sa interneta na stranici: <http://207.57.19.226/journal/Vol10/No1/com.html>.

4 Richard Falk, "Interview with Richard Falk", *Turkish Daily News*, 1 Avgust, 2003; videti internet stranicu: http://www.wagingpeace.org/articles/2003/08/01_falk_interview.htm.

porcionalnosti koja se tiče odluka o pokretanju rata on nudi obrazac opravdanja koji u principu može opunovažiti agresiju. U tom smislu on tvrdi da „proporcionalnost implicira meru i da je ovde mera vrednost cilja-u-vidu“. Stoga se možemo zapitati da li bi, prema ovoj formuli, odluka da se izvrši agresija bila opravdana ako bi se otkrila proporcionalna vojna sredstva za postizanje cilja koji se ima u vidu? Svakako, ovo nije odgovarajući obrazac opravdanja, prosto zato što agresija nikada nije opravdana. Da li bi trebalo da nas umiri Volzerova tvrdnja da ovo navodno ne može da se dogodi jer argumenti iz proporcionalnosti ne funkcionišu pošto neminovno opravdavaju previše? Tako on piše:

„Koliko smrti civila 'nije disproportionalno u odnosu na' vrednost pobede nad nacistima? Odgovorite na to pitanje, tako postavljeno, i postoji velika verovatnoća da ćete opravdati previše – upravo je to način na koji su argumenti iz proporcionalnosti funkcionisali tokom većeg dela svoje istorije.“

Nije sasvim jasno kako tačno treba razumeti poentu iz ovog citata, jer je Volzer možda povredio Godvinov zakon, ali se čini da on sugerise da je istorija puna argumenata iz proporcionalnosti koji su neuspeli pošto teže da opravdaju previše. Da li bi onda, u skladu sa Volzerovim mišljenjem, trebalo da se uzdržimo od argumenata koji se zasnivaju na proporcionalnosti u kontekstima u kojima se odlučuje o pokretanju rata na osnovu nekog cilja-u-vidu? Ali mi to već znamo, jer se proporcionalnost primenjuje samo na posebna ratna delovanja – ona je pojmovno oruđe za konstruisanje jedino *jus in bello* sudova.

Još jedan problem sa Volzerovom pozicijom krije se u njegovom zahtevu da odgovorimo na pitanja koja su formulisana kao pitanja „šta nije disproportionalno“, za koja se potom ispostavlja da opravdavaju previše nasilja. Iz činjenice da može biti suviše teško ispravno odgovoriti na pitanje šta ne bi bilo disproportionalno vrednosti cilja-u-vidu ne sledi da je uvek teško prosuditi da je nešto nesumnjivo disproportionalno. Suprotno Volzerovom pokušaju mistifikovanja sudova koji se tiču proporcionalnosti – koje proglašava „opasnom idejom“ – baš u vreme kada se odvija napad Izraela na Gazu, koji ne samo da nije kažnjen i kojem se Zapad nije protivio, već koji je bio i aktivno podržavan (uključujući tu i isporuke naoružanja SAD-a Izraelu koje su pobile sve prethodne rekorde⁵), u nekim slučajevima donositi takve sudove uopšte nije teško. Da li zaista uopšte moramo da ispitujemo kakav je cilj-u-vidu možda postojao pre nego što prosudimo da disproportionalnost sasvim jasno postoji kada je u trenutku ubijeno 140.000 ljudi, pretežno civila, kada je na njih, u gradu, bačena atomska bomba i kada je samo tri dana kasnije na isti način u drugom gradu ubijeno još 80.000 civila?

5 Videti Michel Chossudovsky, "Unusually Large U.S. Weapons Shipment to Israel: Are the US and Israel Planning a Broader Middle East War?", *Global Research* 11. januar 2009; tekst se može naći na internet stranici: <http://globalresearch.ca/index.php?context=va&aid=11743>.

Volzer se, potom, okreće sledećem zadatku, da na sličan način raskrinka argumente iz proporcionalnosti usredsređene na posebna ratna delovanja. On razmatra slučaj američke upotrebe vazdušnih snaga u svrhu uništenja nemačke fabrike tenkova i pita, uzimajući u obzir broj civilnih žrtava u procesu koji ne bi bio disproporcionalan u odnosu na štetu koju bi ovi tenkovi prouzrokovali ako bi bili upotrebljeni, sledeće pitanje: „Ali koji broj? Kako postaviti gornju granicu, ako se uzme kao dato da je moglo biti mnogo tenkova i velike štete?“ Volzerovo pitanje neodoljivo podseća na sokratsku pogrešku: Moramo li stvarno unapred *znati* broj koji predstavlja ovu „gornju granicu“ pre nego što određeno ratno delovanje ocenimo kao disproporcionalno? Moramo li znati koliko dlaka nekome mora da otpadne pre nego što utvrdimo da je on ćelav?

Prema Volzeru, argumenti iz proporcionalnosti su nužno usmereni na budućnost a „pošto mi nemamo stvarno, već samo spekulativno znanje o budućnosti, moramo biti veoma oprezni kada upotrebljavamo ovakva opravdanja“. Upravo je ovo mesto na kojem oni koji se uzdaju u argumente na osnovu proporcionalnosti prema Volzeru navodno teško greše: „Disproporcionalno' nasilje za njih je jednostavno nasilje koje oni ne vole ili nasilje koje čine ljudi koje oni ne vole“. Kada bi ovo bio valjan argument, onda bi suprotno takođe bilo istinito: oni koji vole ljude koji se ponašaju nasilno voleće i nasilje koje oni stvaraju i učiniće sve kako bi prigušili argumente na osnovu proporcionalnosti koji tvrde suprotno. Da li je Volzerova ljubav prema Izraelu i nasilju koje Izrael vrši izvor njegovog upornog odbijanja proporcionalnosti – nečega što naziva „lošom idejom“ – ili je ono zasnovano na njegovoj učenosti, poznavanju međunarodnog prava, teoriji pravednih ratova i etičkoj argumentaciji? Na svu sreću, ne moramo da odgovorimo na ovo pitanje, jer argumenti iz proporcionalnosti nisu nužno usmereni na budućnost i iz tog razloga nisu puke spekulativne prirode. Nema nužno *ničega* spekulativnog u vezi s pravnim i etičkim sudovima o ratnim delovanjima koji se baziraju na proporcionalnosti; mi možemo znati da su ona pogrešna, kako pravno tako i moralno, pre nego što će biti izvršena (ukoliko su nameravana), tokom njihovog izvršenja i nakon njihovog izvršenja.

Na primer, postoje oružja, poput oružja koja izazivaju požare, koja nisu zabranjena međunarodnim pravom *per se*, ali čija je upotreba ograničena. Protokol III Konvencije o zabrani ili ograničavanju upotrebe određenih vrsta konvencionalnog oružja za koje se može smatrati da prouzrokuje prekomerne traumatske posledice ili da deluje neselektivno u pogledu izbora cilja iz 1980. godine u članu 2(2) zabranjuje u svim okolnostima „[...] da vojni cilj lociran u okvirima guste civilne naseljenosti postane objekat napada oružjem iz vazduha koje izaziva požare“.⁶

6 Protocol on Prohibitions or Restrictions on the Use of Incendiary Weapons (Protocol III). Geneva, 10 October 1980; videti na internet stranici: <http://www.icrc.org/ihl.nsf/FULL/515?OpenDocument>.

Poznato je da je Gaza jedna od najgušće naseljenih oblasti u svetu. Stoga bismo mi pre, za vreme i nakon bacanja, na primer, belog fosfora znali da bi to u ovim okolnostima predstavljalo ratni zločin. Ipak, postoje jake indikacije da je Izrael koristio ovakvo oružje tokom napada na Gazu i time doveo civile u stanje nepotrebne opasnosti, na način koji je zabranjen međunarodnim pravom.⁷

Treba uzeti u obzir još jedno zapažanje koje može pružiti značajnu podršku sudovima o disproporcionalnoj upotrebi moći a tiče se izbora meta. Poput NATO zvaničnika 1999. godine,⁸ Izrael izjavljuje: „To je uništavanja vojnih ciljeva, u okviru kojeg su ujedno porušene i zgrade vlade, stambene zgrade, džamije, u kojem su pogođene i škole UN-a, kompleks Agencije UN za pružanje pomoći i rad, groblje, ambulante i bolnice“.⁹ Ako bi ispitivanje ratnih ciljeva ukazalo na to – kao što je to bio slučaj u NATO agresiji protiv Jugoslavije 1999. godine i trenutno u napadu Izraela na Gazu – da su meta napada bili pretežno civili, bilo bi opravdano doneti sud o narušavanju principa proporcionalnosti. Međutim, da li zaista postoji iskren razlog za preispitivanje činjenice da je napad Izraela na Gazu preteran, široko rasprostranjen i brutalan napad na zatečenu civilnu populaciju?

Volzer se žali da su nepažljivi korisnici argumenata iz proporcionalnosti napad Izraela na Gazu od prvog dana nazivali „disproporcionalnim“, što bi bio dan Šabata Hanuke. Zanimljivo je da se Volzerov članak pojavio na trinaesti dan ofanzive (neposredno pre najavljenog upada koji je započeo osamnaestog dana), a autor ipak nije mogao da pronađe nijedan čin Izraela koji bi doveo u pitanje, što je potpuno u skladu sa njegovom željom da liši legitimnosti svaki argument zasnovan na proporcionalnosti usmeren protiv Izraela.

Volzer je možda u pravu kada kaže da su mnogi kritičari načina na koji je Izrael ratovao protiv Gaze bili previše nestrpljivi kada su ga nazvali „disproporcionalnim“, iako on ne navodi imena. Ipak, od ovog stava do odbacivanja svakog argumenta baziranog na proporcionalnosti protiv Izraela kao neminovno neprosvetljujućeg je ogroman skok koji rizikuje da opravda ono što se ne može opravdati: kada je izraelska vojska u pitanju, sve dolazi u obzir.

Aleksandar Jokić
Philosophy Department, Portland State University

Prevod Miljana Milojević

7 O izraelskoj upotrebi belog fosfora pri napadu na Gazu videti dokumentaciju sakupljenu na sledećoj internet stranici: http://www.democracynow.org/2009/1/14/white_phosphorous_and_dense_inert_metal.

8 O ovakvim izjavama NATO zvaničnika videti Rober Hayden, "Humanitarian Hypocrisy", *East European Constitutional Review* vol. 7 no. 4 (Fall 1998), str. 45-50.

9 Stephen Gowans, "Where are the R2P advocates now?", *What's left* 15 januar 2009; videti na internet stranici: <http://gowans.wordpress.com/2009/01/15/where-are-the-r2p-advocates-now/>.